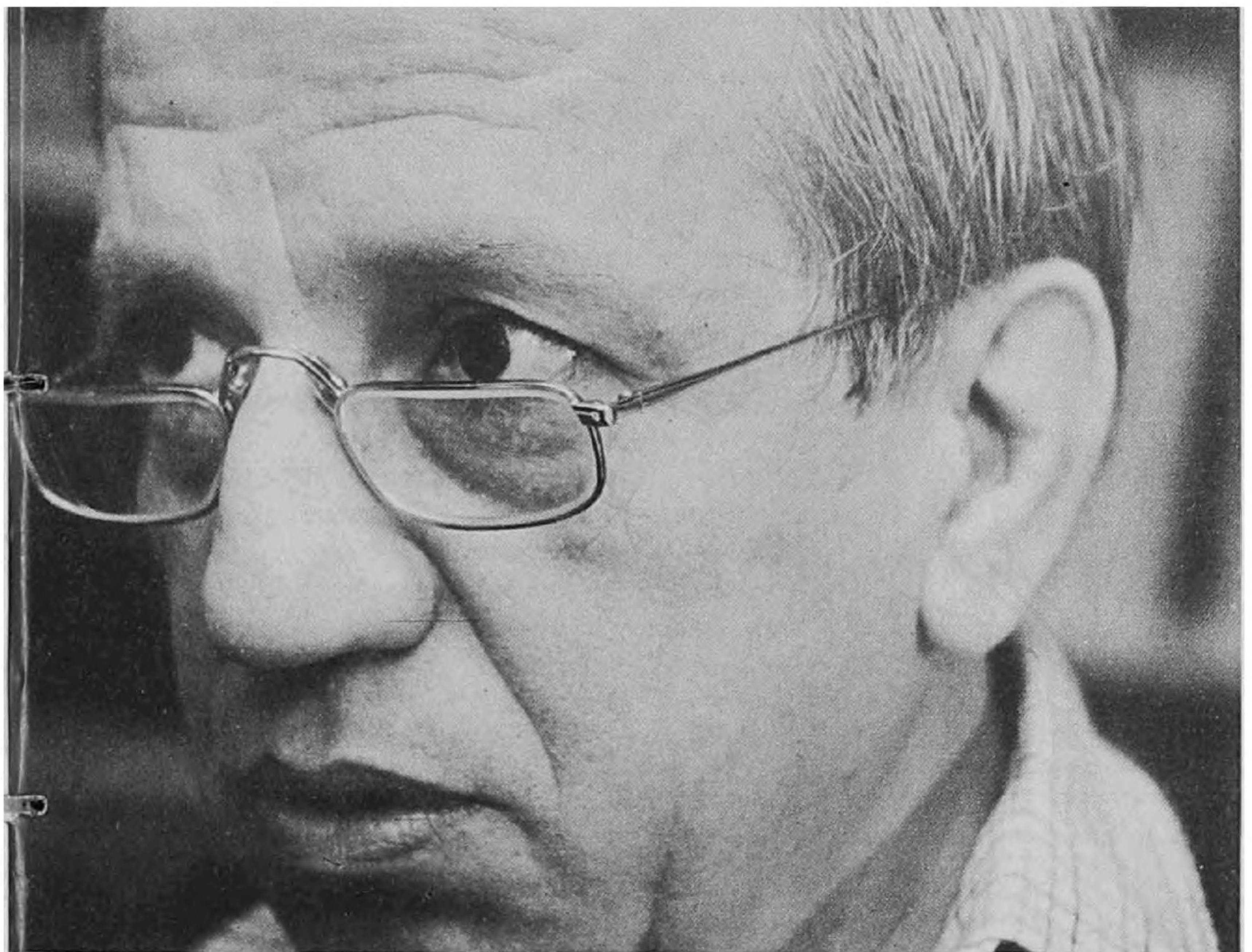

ראיון / מד"ר אלדד לנתן זך – ובחזרה

מתחרט

דן מירון, מגדולי המבקרים של הספרות העברית, מנסח מחדש את השקפת-עולמו. בשנות ה-70' הוא חשב על התפוררותה של מדינת-ישראל. היה לו רומן עם ברית-המועצות וגילויי הזדהות עם תרבות היידיש של ניו-יורק. הוא השתלח בסופרים תומכי הקמת ממשלת-האחדות ובמנהיגי המערך. לגבי אלה, ולגבי חלק מהסופרים שביקר, יש לו עכשיו הרהור שני. אפשר אפילו להוציא ממנו את המילה 'טעיתי'

ארי שביט

ח

בין כל השירים שדן מירון כתב ופירסם בצעירותו, שני השירים ששלח ב-1949 למערכת 'סולם' הם היותר נוגי עים ללב. סולם היה כתביהעת שהגרעין האינטלקטואלי של יוצאי לח"י ה'ימניים' התרכז בו; הנער מירון היה קורא ארוק של העיתון וזכר בעליפה רבים מגליונותיו. כשהגיעו שיריו למערכת, התקיים ויכוח, שבסיומו הוחלט לא לפרסמם. אחד מעורכי סולם בעבר הרשה לי לעיין בשירים, בתנאי שאקבל את הסכמתו של מירון לכך. השירים לאומיים מאוד ועם זאת אישיים, מרגשים. קורא ביקורתי יכול לראות בהם שגועון גדולות נבואי או רומנטיקה לאומית מהסוג המסוכן. בקריאה שניה מתברר שאין בהם כל סכנה פאשיסטית – עולה מהם דמותו של נער משורר, אשר שעה שאצבעותיו העדינות פורטות על פסנתר גואה בו תחושת ייעוד עזה, תמימה. בניגוד לשירים שפירסם מאוחר יותר, שיריו המוקדמים של מירון, הלאומיים, 'העבריים', אינם מסובכים מאוד, אינם מסוכסכים עם עצמם, אין בהם עיוות. אלו שירים מוכנים והרמוניים. בוסריותם מבטיחה. אילו פורסמו השירים בשעתם אולי היה מירון מוכר לנו היום לא כחוקר ומבקר הספרות, איש השמאל, אלא כמשורר לאומי מרכזי, תלמידו המובהק של אורי צבי גרינברג.

שלושה שבועות למדתי את דן מירון. ישבתי בארכיונים ובספריות, קראתי את מרבית ספריו וכמעט את כל המאמרים שפירסם. רשמתי לפני את המון רשעויותיו, טעויותיו וסתירותיו, וכשבאתי אל דירת היוקרה שלו ברחוב ויתקין בתל-אביב, לא כדי לבקש את טובתו באתי. שבע שעות מאוחר יותר יצאתי מאצלו משוכנע שהוא אחד האנשים המרתקים שבינינו.

מראיינים אחרים שקדמו לי יצאו מדן מירון שבויים בקסמי כוחו. אני יצאתי ממנו שבוי בקסמי חולשתו הרבה, שהלב יוצא אליה. הקרי יירה של מירון, שרבים מקנאים בה (האוניברסיטה העברית, אוניברסיטת קולומביה, מכון יו"א בניו-יורק, עריכת המהדורה המדעית של כתבי ביאליק, עריכת כתבי אצ"ג, פרסומם של עשרות ספרים – שלושה מהם בשנה האחרונה בלבד), היא בסך-הכל הצלחה עצובה. בחדרי העבודה שלו, המרוהט בטוביטעם אריסטוקרטי, בין יצירות האמנות הממוסגרות בזהב עמום ומאות ספרי השירה העברית, הוא חי בכדידות. דווקא סמוך לחצות שומעים אותו השכנים מפליא לפרוט בפסנתר. הוא חי בתוך התיאטרון האכזר של חייו הפנימיים: הדראמות, הרמונים, החזיונות הוואגנריאניים הקשים, המפתים. וכעת הוא מאוד מנסה ליצור קשר, לצאת אל המציאות, אל האנשים האמיתיים, אל ישראל וספרותה שכה הירבה להתעלל בהן בשנים קודמות.

מירון כאילו יצא מרומן שטרם נכתב, פריי עטו של עמוס עוז. יש בו כל האנרגיות החולות והנכונות, המסוכנות והמרתקות, של מי שגדל על ברכיו של רוויזיוניזם משכיל. יש בו עוצמה ועומק של מי שחי אל מול חזיונות חורבן, מבוהל מפניהם ונמשך אליהם בויזמנית; של מי שמרגיש את עצמו חי ברצף היסטוריהודי גדול, מי שנקרע כל חייו בין רגשות עזים, יצריים, לבין איזו צלילות הגיונית ארקטית, מפחידה ומרשימה כשלעצמה. למרות שדעותיו הפוליטיות נחשבות ליוניות-קיצוניות הוא קרוב בעולמו הרוחני לפרופ' ישראל אלדר יותר מאשר ליוסי שריד.

לא מהליברליזם הזה

בספטמבר האחרון פירסמת בכתביהעת 'פוליטיקה' מאמר המנתח את המנשר של התנועה למען א"י השלמה. קוראים תמימים יכלו לקרוא את המאמר כהתקפה חדימשמעית על חותמי המנשר. אבל קריאה מדוקדקת של הפיסקה האחרונה מגלה, שבהרבה מאוד נושאים אתה דווקא מזדהה איתם.

"בוודאי. הלוא מי הם המשוררים הקרובים אלי ביותר? אורי צבי גרינברג ואלתרמן – מחשבי החותמים. מאוד קרובים אלי העולמות

הרוחניים והרגשיים שלהם, אפילו העולמות האידאולוגיים. נחוצה לי נפשית הנכונות שלהם ללכת על הגדול, לקשור את העבר והעתיד. יהודה עמיחי אומר בגאווה שהוא משתמש בחלק קטן מהמילים שבמילון. אבל אצ"ג אף-פעם לא השתמש בחלק קטן של המילון. מבחינה רוחנית אני קרוב הרבה יותר לאורי צבי גרינברג ולגדלות שלו מאשר לנזירות של עמיחי.

"במציאות הקוטבית החדשה הנוצרת בארץ, תנועת התחיה היא הממד שיכה של תרבות תנועת העבודה כפי שאצ"ג ואלתרמן ביטאו אותה. כשאני רואה זאת, אני פוחד ממצב שבו כל החלקים בתרבות הקשורים יותר למיתוס, ליצור, לעומק ולחשבון ההיסטורי הלאומי יתארגנו סביב קוטב אחד; לעומתו כל הקשור בהתחשבות בזולת, בהתייחסות ראציונלית אל המציאות ובאחריות לחיי יום-יום, יתארגן סביב קוטב אחר. אם זה יקרה זה יהיה אסון תרבותי. זו תהיה הפרדה בין חלקי האישיות, בין הסופר-אגו, האגו והאידי של הנפש הלאומית-תרבותית שלנו. אנחנו נמצא את עצמנו בתוך אישיות תרבותית מפוצלת – שם יהיו אנשים מטורפים, ופה יהיו אנשים עקרים. אני רוצה ששני הקטבים ינהלו מאבק קונסטרוקטיווי בתוך נשמה אחת ששייכת לעבר ולהווה כאחד. אם יחול ניתוק בין השניים, התרבות שלנו תמוטט."

– אתה שונה ממרבית בני דורך בכך שאינך שותף לליברליזם של יום-קטנות, של אישילאוהלו.

"אינני חלק מהליברליזם הזה. הרגשתי בכך עוד בשנות ה-50' – וזו היתה הסיבה לכך שלא הייתי מבני הזמן. הרגשתי שהמרחבים של שירת אלתרמן, שנפסלו אז, אמיתיים. זאת היתה טעות לכפור ברלוונטיות של העומק שלהם. אני מכיר בחשיבות המוסרית של התפיסה שאתה מדבר עליה: נקה את ביתך, דאג שחיי היומיום שלך יהיו תקינים לפני שאתה מתקן את העולם. אבל זו רק תעודת כניסה לקשרים, לדיאלוגים. כעבור זמן אתה חייב להרחיב את היריעה. אני חשתי בכך כל השנים, אבל נבלמתי במקצת על-ידי שנות ה-60'. הלכתי נגד הרוח והואטתי. ניסיתי להתערות בין בני דורי ובאותה תקופה זה היה מוצדק ונכון. אבל היום אני חש שהאינטואיציות, שאיתן באתי מהנערות שלי, היו יותר נכונות, יותר חזקות, יותר שלי. היום אני חוזר אל השורשים האמיתיים שלי. ובעצם מה שעמד מאחורי המריבה עם נתן וך היה שאני אמרתי, אני הולך חזרה לביאליק, תגידו מה שאתם רוצים, אני חוזר לביאליק.

"מהספרות אני מצפה היום שיהיה לה תזמור יותר עשיר – וזה לא ניתן במציאות שבה כל השכל בצד אחד וכל הרגש בצד השני. היום אנחנו נדרשים לבחור: או לב או ראש, או 'האני' או העולם. אני לא מקבל את האוראו הזה."

– הן אצל אצ"ג והן אצל אלתרמן יש חזיונות חורבן ברורים יותר או פחות. האם יש גם אצלך, ברמה הרגשית, איזו משיכה לחורבן?

"אני מניח שיש איזו משיכה כזאת, אשר קשורה בנטיה שלי לדראמה. אבל אני מאמין שחשיבה שהחורבן הוא תבנית יסודית שלה היא מהותית לתרבות היהודית שלנו, אי-אפשר בלעדיה. היא מהותית בכלל לתרבות של אחרית-ימים, תרבות שלא חיה את הכאן ועכשיו. אין כאן רק עניין של מזג אישי. זו דרך-המלך של התרבות. הרגשת החיים התרבותית של הספרות העברית היא שהכל מתפורר. נקודת-המוצא היא אנתרופית. אם רוצים למנוע את החורבן צריך לאמץ את השרירים והמחשבה, צריך להתארגן. גם הציונות צמחה מתוך התחושה שהכל מתפורר. הקירבה שאני מרגיש אל ברדיצ'בסקי, ביאליק, אלתרמן ואצ"ג – אפילו לאחד העם – קשורה בהרגשה שהיתה משותפת לכולם, שאם לא נפעל הדברים לא יחזיקו מעמד."

– האם לדעתך התרבות החילונית-יוונית של 20 השנים האחרונות טועה בכך שאינה מודעת לאלמנט הזה?

"בהחלט. זאת תרבות שאינה קרובה לי כלל. היא טועה בכך שאינה מכילה בתוכה את החרדה של אצ"ג ואלתרמן. אם אינך רוצה לחיות את חיך לאור המימד הזה של כליון אפשרי, לא ייתכן שיהדותך תתפוס מקום מרכזי בתודעה שלך, בחוויית חיך."

– בשנות ה-50' אתה חי בתחושת כיליון חזקה, עם חזיונות של גברי-יות המוכיחה את עצמה רק במפגש עם המוות. בהשראת רטוש אתה כותב על "טראגיות גראנדיוזיות" ועל "הורואיות קודרות", על "המוות המגלה את האצילים האמיתיים, לאורו נחשף ההבדל שבין קיום אנושי פחות ורפוי לבין קיום אנושי ראוי."

"זה מאוד דיבר אלי. היה לזה משיכה של אמת, של דראמטיות. היתה כאן קרבה גדולה לרטוש, שאותו אני מאוד אוהב. הוא היה בעיני האיש הטהור, האיש בעל המופת של גבריות רוחנית. הוא היה האדם הישר, הקשה. האיש שלא ויתר. אצלו מצאתי כוח שאיננו מנוגד לאמת אלא

שבעולם אידיאי אהילה-רטוש, ניהל מירון איזו מלחמה אישית עמוקה מאוד עם קיומנו כאן. במודע או שלא במודע, הימר מירון על האופציה של כשלון ישראל, קיומית ותרבותית כאחת. כשנמצאו לו ראיות מחזקות לכך, עט עליהן בשימחה. כשנתקל בראיות מפריכות, שתק.

ב־1974 הוא כותב ללא שום הכעת צער או כאב על כך ש"הספרות העברית במובנו המלא של המושג מסתלקת והולכת מעולמנו" וכי שקיעתה של הספרות היא "חלק בלתי־נפרד מן ה'צדק הנצחי' שהתליין והנידון שותפים לו כאחד". ממלחמת ששת־הימים ועד למהפך של '77 היה דן מירון למעין קים פילבי של הספרות הישראלית: הוא ישב במרכז, השתתף בניהולה ונלחם בה. אולי דווקא משום כך, דווקא משום שרחק ללא־ציוניות ואפילו לאנטי־ציוניות, דווקא משום שהתבונן בנו מרחוק ומתוך ניכור עמוק, יכול כעת מירון להישמע כלי־כך ציוני. כפי שניסח זאת הוא עצמו לפני שמונה שנים – מירון הוא אדם שרחק נפשית ופיסית ממדינת ישראל על־מנת לשוב ולבחור בה מחדש.

– אתה יכול לשחזר את הפסימויות שלך לגבי ישראל בשנות ה־60 וה־70?

"הרגשתי שיש משבר כרוני קשה הן ברמה הקיומית והן ברמה התרבותית. היתה לי הרגשה קשה ששום דבר אינו בטוח. הקיום איננו ניתן לכך כמובן־מאליו. ואז השבתי: יום אחד זה ייגמר. זה ייפול. הניסיון היהודי יצר אצלי דגם חששני. יל"ג אמר: האם לא אחרון המשוררים העבריים אני. ביאליק אמר 'אלי קבר נדרה'. ויותר קרוב לזמננו עומד משורר יידי גדול ואומר: אני המשורר היידי האחרון. וזה נכון. זהו זה. היו דורות על גבי דורות של דוברי השפה, מיליונים על גבי מיליונים – ואין. השפה הלכה. נגמר. כך שהניסיון היהודי מזין את הדגם החששני הזה.

"השינוי האישי אצלי חל בהדרגה מאז מלחמת יום־כיפור. בן־דודי נהרג במלחמה. זה היה נורא. בן־דודי היה מאוד קרוב אלי. אבל התוצאה הנפשית היתה התגברות על המומנט של החורבן. כי הוא מת. וזה נורא. הוא מת והוא איננו והוא אף־פעם לא יהיה. ואני לא יכול לשמוע שאנשים אומרים כאילו הוא קיים באיזשהו מקום. הפזמון הזה של נעמי שמר כאילו הם חיים שם עם האיריסים תמיד הוציא אותי מן הכלים. זה כזה חטא כלפיו. חטא למוות שלו, לעובדה שחיוו נפסקו. הוא מת. הוא היה

איש נהדר ואין לי אותו יותר. כלום. ובכל זאת העיכול של מותו היה: הנה אנחנו ממשיכים לחיות. העיכול היה שאנחנו חילקנו את הכיליון ואנחנו מטילים אותו כעת רק על יחידים. זה נורא, אבל זהו זה. זה מה שהעם היהודי עשה: הוא לקח את היחידים האלו ואמר – אתם תמותו במקום כולנו.

"ואז, במקום התחושה של אינ־תקווה שהיתה לי לפני המלחמה באה כעת איזו תחושה ציונית – שהפתרון הציוני כן היה הפתרון. מי שאומר שהציונות לא שינתה את מצב היהודים כיוון שהיינו בגטו ואנחנו שוב בגטו, כיוון שהיינו בסכנה קיומית ואנחנו שוב בסכנה קיומית, מי שאומר כך – מזויף."

– האם אתה מתפייס עכשיו עם ההווה הישראלי ועם הספרות הישרא־לית?

"יש בארץ נטיה קרתנית, שגם אני הייתי פעם שותף לה, לשאת עיניים למערב. אבל מה שאופייני היום למערב הוא ציבורים שלמים השקועים בעולם שאפילו איננו אישי אמיתי. חיים ללא צבע וללא גוון. ואילו ברגע שאתה מגיע הנה זה כאילו שהטמפרטורה בחדר עולה ב־20 מעלות. זה נפלא. החמצן חוזר לך לדם. יש כאן איזה חשמל, איזה כוח שנובע מהיותנו אומה אידיאולוגית. זה גם גורם לכמה מן הדברים הנור־אים אצלנו, אבל בסך־הכל יש בארץ איזו אינטנסיוויות תרבותית נפלאה, שרק מי שחי קצת בחוץ יודע להעריך כמה היא נדירה ויקרה."

– אתה תקפת בחריפות רבה את ארבעת הסופרים שתמכו בהקמת ממשלת האחדות הלאומית. טענו נגדך אז שאתה מעדיף להתבונן מן הצד בחורבן טהור ונפלא מאשר להתלכלך בממשלה גרוועה אך בלתי־נמנעת.

"אני מרגיש שבכל מקרה אני אחראי לטעויות של החברה הזאת. אני

להפך: האמת אצלו מביאה לכוח. והיתה הקרבה שלי לרוויזיוניזם הרא־דיקלי של לח"י, המשך של ההערצה ליאיר."

– אומרים עליך שאתה אריסטוקרט, ובהרבה שיחות חוזר אצלך הנושא של אריסטוקרטיה. כואב לך שאין אריסטוקרטיה אמיתית בארץ?

"נורא כואב. נורא. היתה ואין. היא הולכת ונמחקת. הרצון לטוב ביותר, להצטיינות – אסור לנו להפסיד אותו. כואב לי שהשיטה החינו־כית שהושלטה בארץ על־ידי הליכוד והדתיים היא באופן מוחלט אגליטי־רית. לתנועת־העבודה עם מוסדות החינוך שלה תמיד היתה הכרה לטובים, למחוננים, למיוחדים. עכשיו אנחנו הולכים בכיוון הפופוליסטי־ההפוך. אני מת מזה. אני רוצה לראות ציבור שיש לו נורמות של דיבור, נורמות של הופעה, של שיחה. שיש לו טעם, שיש לו ה'אסתטיק' של אריסטוקרטיה. אני לא נולדתי אריסטוקרט. זה לא מן הבית, זה מפעל פרטי שלי. אני הלכתי אל (גרשם) שולם ואל סימון למרות שלא באתי

מן העולם שלהם, של הייקים. ניסיתי למצוא לעצמי זהות בקשר עם אנשים גדולים. היתה לי אהבה גדולה למה ששולם היה. לכך שהוא השתלט על איזה דבר. שהוא בטוח. שהוא מונחה מבפנים בצורה נכונה.

"יש עדיין בארץ הרבה אנשים נפלאים, אבל אין קונטקסט אריסטוקרטי. הנורמה היא נגד זה. אתה מתבייש במעלה שלך. אני לא מתבייש – אבל בכך אני יוצא־דופן. בינוניות מרכאת אותי. היא גורמת לי דיכאון מידי. הבינוניות היא נוראה. זה מידבר. אולי אם הייתי יותר חזק בעצמי זה היה פחות משפיע עלי. כשאני נתקל בה אני מייד מרגיש שהיא פולשת לתוכי. שהיא מאיימת להציף אותי."

האיש שחזר מן הבונד

ב־1962 פירסם דן מירון את ספר הביקורת החשוב הראשון שלו: 'ארבע פנים בספרות העברית בת ימינו – עיונים ביצירות אלתרמן, רטוש, יזהר, שמיר'. הספר זכה בכמה ביקורות אוהדות, אך שני המבקרים החשובים של התקופה – גרודזנסקי וקורצווייל – קרעו אותו לגזרים. קורצווייל, שיחסו של מירון אליו גבל בהערצה, הקדיש שני מאמרים ארוכים להתקפה פראית על מי שהיה הבן־היקיר של הביקורת

הספרותית הצעירה. "יש והוא מעורר אצל הקורא הבינוני את הרושם של בקיאות מדהימה, שעה שהוא רק מרפרף מעל לדברים בעוד שהבנה וידיעה יסודית של העניינים בהם הוא עוסק נבצרו ממנו", כתב. "מירון הוא רק אחד מהמוכשרים ביותר בין צעירים אלה שאין להם לא מידה, לא ביקורת עצמית, והחיים ללא מרות רוחנית שאיתה יש להתמודד." מירון זוכר שהביקורת פגעה בו קשות. הוא אינו זוכר שהיא השפיעה עליו באופן מעשי – אבל הארכיונים מגלים שאולי היתה השפעה מסו־יימת: מ־1962 ואילך מירון כמעט מסתלק מכתובת ביקורת רצינית על חשוכי היוצרים בני־זמנו. לכשישוב לכתוב ביקורות רציניות בשנות ה־70' תהיה הביקורת שימתח על הסופרים הצעירים דומה מאוד לביקורת שקורצווייל הטיח בו. במשך כל השנים ההן ניסה מירון להתנער מצבר־יותו. הוא כרת את כל הכריתות האפשריות עם בני עולמות אחרים, כרי־תות שבכולן היה יסוד של ביקורת על בני הארץ. אפילו הברית המאוחרת שלו עם נתן זך בשנות ה־80' – זה היה בסיסה האמיתי.

במהלך השנים הארוכות ההן כתב מירון שהספרות הישראלית היא בעלת ממדים גמדיים לעומת הספרות העברית הנפילית של 'עד עגנון והזו', ושהחוויה הישראלית הצחיחה והפרובינציאלית לא יכולה להצמיח מתוכה אלא תוצאות תרבותיות פגומות מסוג זה. באמצע שנות ה־60' נסע לניו־יורק והשתלב במימסד היידי הזקן והגוסס. הוא הזדהה עמוקות עם יחסם המריר־מזלזל של הבונדיסטים המובסים בניו־יורק כלפי ההצלחה הציונית.

נרמה שעמוק במרתפי נפשו התקשה מירון להשלים עם המדינה ועם הספרות שצמחה בה. הזדהותו עם הבונד ונסיעתו למוסקוה ב־1971 ("החופש בחיי היומיום במוסקוה רב מזה שבניו־יורק", אמר שם) לא היו קפריזות מקריות. נרמה שאחרי שנשטש את הרוויזיוניזם והבין את הסכנה

"ר

יש עדיין

בארץ הרבה אנשים

נפלאים, אבל אין

הקשר אריסטוקרטי.

הנורמה נגד זה. אני

לא מתבייש במעלה

שלי – אבל אני

יוצא־דופן. בינוניות

מרכאת אותי"

מאוד לא ראציונלי וגם לא סוציאליסטי". מי שלא חייך חיוך רחב עד עכשיו, שיחייך. בחלק ניכר מן המקרים שמירון כותב על עוון, הוא כותב בעצם על דן מירון.

– לא ברור מדוע עסקת כמבקר רק ביצירות הפחות חשובות של עמוס עון. אחת משתיים: אם איננו סופר חשוב, מיותר לעסוק ביצירה כלשהי שכתב. אם הוא חשוב, מדוע לכתוב על 'סומכי' ולא על 'מיכאל שלי'.

"קודם כל אתה צודק. אני צריך לכתוב על עמוס עון. אני לא מזלזל בו. אני חושב שהוא סופר לא בשל אבל מאוד מוכשר. זה נכון שאילו הייתי יושב לכתוב עבורה גרולה על עמוס עון כמו שאני צריך לעשות, הייתי כותב על מיכאל שלי ועל שמונה הפרקים הראשונים של 'מנוחה נכונה'. ההופעה שם של האיש החדש בקיבוץ היא יוצאת־מן־הכלל, מה גם שהיא מספרת על עוון עצמו. זה רגע גדול של יושר מצידו, שם נמצאת ההגדרה העצמית הכי ישרה שהוא השיג עד כה."

– יש הרבה דמיון בין שניכם. שניכם הייתם עילווים צעירים באו"ם ניברסיטה, שניכם קשרתם קשרים הדוקים דווקא עם המבוגרים

מכם, שניכם התחלתם בכתיבת שירים וחדלתם מכך, לשניכם נקודות־מגע ביוגרפיות עם הרזיוזיוניזם. מאוד משכילים, אוהבי השפה העשירה, הגבוהה. אולי התקפנות שלך כלפיו נובעת מכך שבבואכם מרקע רומה עשיתם בחירות הפוכות: עוון בחר להיות בפנים, בתוך הספרות ובתוך החברה. אתה בחרת להיות בחוץ.

"יש בזה משהו. קרוב אלי נפשית הנרקיסים של עמוס עון. הגראנדיוזיות שלו. יש כל־מיני דברים שבשנינו שאני נלחם בהם והוא נכנע להם. הוא בטח יעמיד את זה אחרת, וזו כמוכן זכותו. הוא יאמר שאצלי יש קונפליקט והוא מוצא איזו הרמוניה. אני מכבד מאוד את האפשי רות שלו לראות את הדברים אחרת. בשנינו מתרוצץ אותו דמון. אני נלחם בו ומתוך כך נוצרת מציאות שאולי יהיו שיראו בה משהו דמוני. אני מנסה לשים על הדמון אפסר, לקרוא לו בשם, לא לטשטש אותו, ואילו עוון משלים איתו ומנסה לחיות איתו במין דוקיום. ואולי הדרך שלו נכונה יותר, אינני יודע."

– מהו הדמון הזה?

"יש כאן עניין של גדולה. יש כאן הטלת עצמך על העולם, שזו צורה של גראנדיוזיות. עמוס עון שטוף בזה. הוא לא יכול לראות את המציאות לפני שלבשה את דמותו, לפני שהסתדרה אל תוך הקונפליקטים שלו והדראמה שלו. זה נכון לכל אחד, אבל יש מידות, יש דרגות – ואצל עוון זה מגיע רחוק מאוד. הוא מארגן את כלל המציאות בדמות התיאטרון האישי הפנימי של עמוס עון. אין

אצלו די מאבק בין התיאטרון לבין מה שמחוצה לו. אצלי יש נטיה דומה: להישאר בתוך התיאטרון שלי ולא לצאת ממנו, להישאר כל הזמן בין הקור ליסות. אבל אני בכל זאת היסטוריון. אני אדם שמנסה לצאת מהקוליסות ולשאול מה זה שם, איך זה עובד. וזה הבדל גדול ביננו. כיוון שהוא אמן קשה לו יותר לצאת.

"מה שאני רואה כמסוכן אצל עוון הוא הצורך שלו לוותר, להשתייך אל הקבוצה. להצטרף אל כולם מסביב למדורה. ולא רק זאת, אלא גם להקסים אותם, להפוך להיות הרפר שלהם. לבשל את הנזיר שלהם. מה שמסוכן בזה הוא הוויתור, המחיקה העצמית. כמו אותו עזריה מ'מנוחה נכונה' שצריך להיות יותר קיבוצניק מהקיבוצניק. זאת הבחירה שאני לא עשיתי ושנלחמתי בה בתוך עצמי כל השנים. זה חורה לי אצלו. הוא חשוב לי ולכן זה חורה לי. חורה לי עד מוות שהוא הלך לשמיר."

– אם אינני טועה, כשדן מירון הנער מגיע לירושלים ב־52 יש לו דילמה רומה לזו של עמוס עון כשהגיע לחולדה. הוא בעמדת נחיתות מול הפלמ"חניקים.

"הרגשתי נחיתות לא רק לגבי העבר שלהם וההתנסויות שעברו. הרגשתי נחיתות לעומת העולם הנפשי שלהם, תחושת החברה שלהם. בוודאי שעברה עלי חוויה מאוד מסובכת ביחס אליהם. אבל אני לא

מלוכלך ממה שקרה בלבנון ואני מלוכלך ממה שקורה היום בשטחים. אני לא פרשתי מן המדינה. אינני מרגיש, כמו יורם קניוק, שזו אינה המולדת שלי. אני שותף, אני אחראי. גם אינני מרגיש שיש כאן שני עמים יהודיים. יש כאן עם אחד ואני חלק ממנו.

"העובדה שאני מתנגד ליחסים קרובים מדי בין הספרות לשלטון אין פירושה שאני מרגיש את עצמי מחוץ ליורה הרותחת. יותר מזה: אני מבין את פרס. אני מרגיש אותו. פרס צריך לפשוט נבלה בשוקא. זה התפקיד שהטילה עליו הבחירה שלו להיות מנהיג פוליטי. הוא צריך ללכת עם הליכוד כשמוכרחים ללכת עם הליכוד. הוא צריך לעשות פשרות. הוא צריך לשקר. אני לא צריך לעשות את כל הדברים האלו – ולא מפני שאני יותר טוב. אינני יותר טוב מפרס. אבל יש תפקידים בחברה והתפקיד שלי כאיש־ספרות מחייב אותי לדברים אחרים משתפקידו כמנהיג פוליטי מחייב אותו. התפקיד שלי בחברה הוא לעמוד מולו ולא להיות החבר שלו."

– רק לפני שנה וחצי כתבת, יחד עם נתן זך, שמבחינה ציבורית ומוסרית רית עדיפה עמדתו של אריק שרון על זו של רבין ופרס.

"זו רטוריקה. אבל רטוריקה נכונה."

– מספרים שכשאתה מדבר פוליטיקה הכעס שלך על המערך גדול לאין ערוך מהכעס על הליכוד.

"זה נכון. קודם־כל המערך קרוב לי יותר ולכן הכעס כלפיו עצום. לגבי הליכוד אני יודע עם מי יש לי עניין. יש לי הערכה לנכונות שלו לבטא את תחושת החיים הפרימיטיביות של היהודי המפוחד של ימינו. את הפאראנויה של הלא לזו, לא לתת, להכות. למערך אין אותו יושר שיש לליכוד. ובכל זאת זה היה מוגזם לומר שעדיף שרון ושמיר."

– יש אצלך נוסטלגיה לישראל הישנה, אפילו לישראל של בן־גוריון.

"בפירוש כן. הלוא מה שכתבתי בעצם במאמרים האחרונים שלי הוא – תנו לי חזרה את המדינה ההיא, של לפני 67'. זה כולל את בן־גוריון, שנראה לי בזמנו מאוד מאיים, מאוד אנטיפתי. למרות שהיו בתקופתו דברים חמורי דים מאוד אני היום מתגעגע אליו. זאת אומרת שבעניין מאוד מרכזי אני טעיתי טעות גדולה. לא הבנתי שגינוני השלטון הדוחים שלו היו חלק מיכולתו לממש הישגים פוליטיים קשים ונכונים. היום אנחנו רואים שאין שום מנהיג אשר יש לו מספיק כוח, מספיק השתלטות ומספיק עריצות להיות נאור. מאז בגין שהעביר את הסכמי קמפ־דיוויד לא היה לנו עוד מנהיג כזה. המנהיגים שלנו חלשים מדי, וכדי שיהיו נאורים הם זקוקים ליותר כוח. אפילו הטכססנות הארגונית של בן־גוריון – שרגא נצר וכולי – שנראתה לנו אז כליכך מכוערת, הרי אי־אפשר

לעשות פוליטיקה בלעדית. אם אתה מקבל החלטה נכונה וקשה כמו לסגת מסיני ב־56', אתה צריך את הארגון הזה כדי שההחלטה תהפוך למציאות לא־הרסנית. ואת זה לא הבנתי בזמנו. היתה לי הסתכלות פוליטית מאוד שטחית."

חלש־חזק

מ בקר ספרותי ידוע טוען שמקור העוצמה בכתיבתו של מירון הוא בהזדהותו הבלתי־מודעת של הכותב עם הדברים כנגדם הוא יוצא. יחסו המורכב של מירון לעמוס עון הוא רק אחת ההוכחות לטענה הזאת. בחמש השנים האחרונות לא החמיץ מירון שום הזדמנות לנגח את עוון. פרט לביקורות ספרותיות קטלניות הוא שב ותקף את עוון גם בעיתונות היומית. במארכ 85 פירסם 'העיר' כתבת־מתקפה גדולה על עמוס עון, אות־פתיחה למהלך הגדול של התנערות השמאל התל־אביבי מעמוס עון. דן מירון היה כוכב הכתבה, כשהוא מופיע בתפקיד הקטיגור הראשי: "לכתוב כמו עמוס עון זה בלתי מוסרי (...). אני חושב שהוא איש מאוד חלש. חלש־חזק." ובסוף, וזה העיקר: עוון הוא "בן מאומץ שבא מהפריפריה הרזיוזיוניסטית ואימץ לעצמו את הראציונליזם ואת הסוציאליזם, וזה

"ב"
רגע

שאתה מגיע הנה זה

כאילו שהטמפרטורה

בחדר עולה ב־20

מעלות. החמצן חוזר

לך לדם. יש כאן איזה

חשמל, שנובע מהיותנו

אומה אידיאולוגית (...)

אינוי מרגיש, כמו יורם

קניוק, שזאת לא

המדינה שלי"

מציאותי; עד כמה זקוקים השניים זה לזה. אפילו הבקעים הפנימיים שלו בין כנענות לידיש, ובין חייו בניו־יורק לחייו בתל־אביב ובירושלים, חופפים לבקעים ישראלים עמוקים. הסכיזופרניות של דן מירון הן גם הסכיזופרניות שלנו. אולי אם יביא את קרעיו לידי סינתזה גדולה, יהיה לו דבר־מה מעניין, אפילו חשוב, להציע לתרבות הקרועה שלנו. דבר־מה חשוב יותר מביקורות ספרותיות ב'דיעות אחרונות' או מאמרים מלומדים ב'הספרות'.

מאיפה הוא רשע כזה

ספר השירים של דן מירון, 'תולדי קיץ', הוא ספרון דק אשר יצא לאור בהוצאת 'גזית' בשנת 1956. השירים בספר ארוכים מאוד כולם, מוזרים וסתומים. למרות שכמעט אינו ניתן להשגה, פגועי דן מירון למיניהם ידעו תמיד להראות לך את הדרך אל אחד העותקים הנדירים של הספר. בהנאה רבה הם יעיינו איתך בשורות כמו:
פְּשׁוֹת כּוֹפְנָה קְנוֹקְנַת פּוֹכְלִית אֶל חֶרְטָמִי
תַּתְרֵת־גַּג־חֶמֶר מְזַהֶבֶת אֶרְרֵעֶשְׁבוֹת,
מִחְבּוֹא לְאִיש־רְגְלֵי בְּצִהְרֵי קְצִיר, לְגוֹת

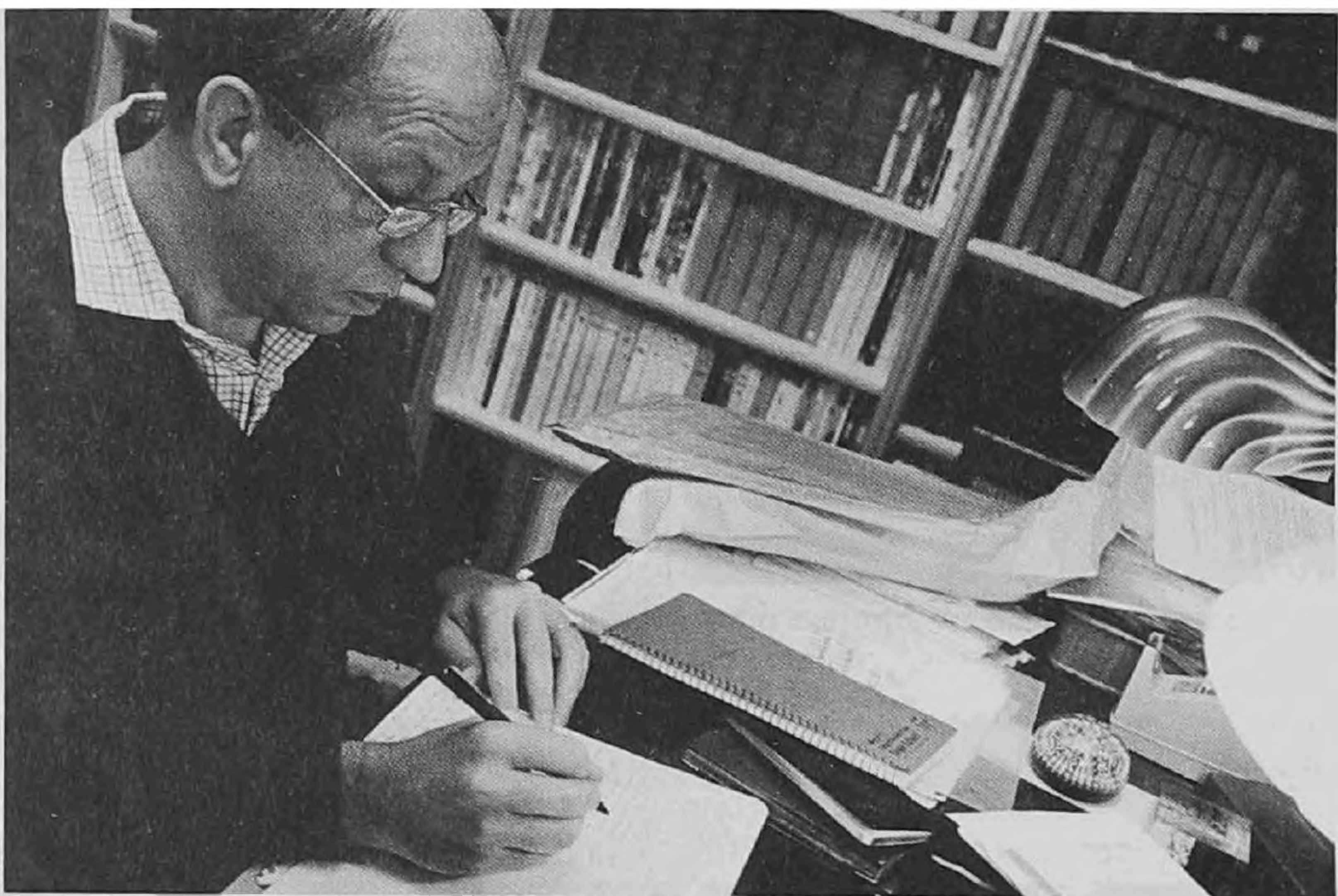
התלבטתי אם להצטרף אליהם או לעמוד מנגד. היה ברור שההישארות מנגד היא האופציה היחידה בשבילי. אני מסכים שיש נקודת־מפגש בין עוז המצטרף לרוקדים ומתאמץ להזיע לביני, שאינני מצטרף לחבר'ה. זו נקודה שבה עמוס היה אולי יותר חזק או אולי להפך, יותר מיסכן ממני, יותר רדוף. הוא נאלץ לשבור את ההתנגדות שלו, אני את ההתנגדות שלי לא שברתי. ההבדל הזה התבטא אחר־כך גם בדרך הפוליטית וגם בדרך הספרותית של שנינו.

– שוב ושוב מתחת ביקורת קטלנית על סופרי תש"ח. בכלל, אתה מזלזל בדור ההוא. כאילו הם היו חצי אינטלקטואלים, קרתניים לא מעודנים שנכשלו. אתה עומד חצי צעד מאחוריהם וכמעט בשימחה מתעד את כשלונם.

"היום אני מתייחס אליהם אחרת, בהרבה יותר סלחנות. אני אתן לך דוגמה: משורר כמו חיים גורי שאישית הוא קרוב מאוד אלי, אני ידיר שלו הרבה מאוד שנים, בשנות ה־50 וה־60 הפריעו לי בשירה שלו הנסיגנות לקישוט המכוער, להרחקת המבהיל. בחור שמת בגיל 18 כשכדור ריסק את ראשו הופך בשירים האלו להלך נצחי הנודר בעונות הזמן. היתה לי הרגשה שפה יש איזה שקר. גורי הוא אדם מאוד כן, אבל חשבתי שמבחינה תרבותית יש פה איזה טעות, הטעיה, החלקת המחוספס. אמרתי לעצמי, מה פתאום הוא אומר: 'הנה מוטלות גופותינו'. המתים מתים ואתה חי, אין הבדל גדול מזה. עכשיו אני רואה את זה אחרת. אני יותר אמפאתי כלפי הפחד שהוליד את הברייחה הזאת. אני מבין את זה יותר. אני מבין שזו היתה הצורה הכי קיצונית לומר, אני מפחד. הטילו עלי לעמוד בפני איזו מציאות, שאסור בכלל להטיל על בן־אדם לעמוד בפניה. אז אני עושה מעצמי ישו, אני עושה מעצמי הלך, אני עושה מעצמי עונות השנה. היום אין לי שום צורך פנימי להוקיע את ההרחקות האלו. להפך, הן מעוררות בי רגש חם."

"אני ובני דורי, המודרניסטים של שנות ה־60, לא התנסינו באותן התנסויות של דור תש"ח ושפטנו את הביטוי שלהן. זה היה בלתי־נמנע, וזה היה מאוד אכזרי. הרווחה המדומה של עד '67 לא איפשרה לנו להבין איזה דבר איום, איום, מלחמת־השחרור היתה. לא הבנו שזה היה טבח נורא של קהל קטן. שמחצית האנשים האלו הלכו. אך היום, כשהבנים שלנו חוזרים למצבים די איומים, אני מרגיש קרוב יותר לחיים גורי משהייתי אי־פעם. אני רוצה לכתוב ספר על השירה במלחמת־השחרור. חולשתו של הדור ההוא קרובה כעת ללבי. אני יודע שיש בה משהו אמיתי ונכון."

את דן מירון קשה לתאר בכתבה עתונאית. האיש מורכב מדי, מסובך מדי וחכם מדי, ובה בשעה שקוף מאוד. הוא ראוי למונוגרפיה מהסוג שרק דן מירון יודע לכתוב. מירון הוא למעשה סופר אשר בלית ברירה בחר בז'אנר הספרותי של מסות ומחקרים. מותר לשער שהוא אחד ממומחי הספרות היחידים בעולם הבונה את מאמריו המדעיים לפי עקרונות של הלחנה מוסיקלית. אם תקראו היטב את ספרי־מאמריו תראו שהם ברובם אוטוביוגרפיים. מדפים מסויימים בספרו 'הפרידה מן האני העני' תלמדו על מירון לא פחות משתלמדו על ביאליק. אבל בכל זאת אין כדי להפחית מתקפותם או אמיתותם של מאמריו. להיפך. מי שינסה לעשות רדקוציה פסיכולוגית לכתבי מירון יחמיץ את עיקר העניין באיש. מה שעושה את מירון לכלי־כך מעניין הוא הדמיון המבני המדהים בין הדרמה הנפשית האישית שלו לבין הדרמה התרבותית הפוליטית הישראלית והדרמות הספרותיות העבריות עליהן הוא כותב.

עד '77 היה דן מירון קים פילבי של הספרות הישראלית, יושב בתוכה אך נלחם בה. עכשיו הוא מחפש דרך אחרת

בְּחִיק גְלוּמִי הֵצֵל לְשִׁפּוֹת שְׁבִילִים נְעֻתָמִי
אֶרְפֹּרֵט תְּאֵנָה סֵטֶף, קוֹלָה לְחִי־מֶתְקוֹ
בְּחֻצֵי־עֵפֶר נֶרְמָץ־נִגְחַל עַל אֵם הַרְכִּים
נֹטוֹת קָרְחָה אֶל אֲגָנִינֹת הַבָּר וְהַחֹחִים
בְּפִזְגוּי־לִיש־שָׂדֵי וּבְחֻרְרוֹת־חִיקוּ...
– דן מירון מהשירים של שנות ה־50, הרגשי, היצירי, מאבדי השליטה, דן מירון שנסחף אל מיתוסים אפלים – האם הוא נעלם ואיננו?

"אף־פעם לא. דן מירון הוא פשוט מנסה לבנות גם את האגף השני לאזן. לרכוש ממדים חדשים. אבל המנוע הוא נשאר בפנים. השירים ההם היו נחוצים לי. הם היו עיבוד של החומרים הנפשיים שלי. אני מבין כעת שהם לא התאימו לצורכי התרבות הישראלית בתקופה ההיא, אבל אני לא מתבייש בשירים. אינני מסתלק מהם."

– יש בשירים ההם איזה צד כך שלא זכה מאז לפיתוח, ליציאה לאור? "בוודאי. אני עשיתי ויתור שבלעדיו לא הייתי בונה שום דבר. אם אינך יכול לוותר אינך יכול לחיות. זאת היתה ברירה אכזרית שאני קיבלתי עלי. אולי משום כך יוצא לפעמים כעס על יצירות לא בשלות של אחרים. אני מפנה אליהם אותה דרישה שהפניתי כלפי עצמי: אם אינך יכול לעשות היטב, גזור על עצמך שתיקה. את הזכות הראשונית שלי כמבקר רכשתי בביקורת עצמית, ביקורת ששילמתי את מחירה."

(המשך בעמ' 34)

צירוף נסיבות ביוגרפי מיוחד במינו גרם לכך שהמאבקים הפנימיים על אישיותו חופפים למאבקים הרעיוניים על תרבותנו. הכתיבה שלו חזקה דווקא משום ששדיה של ישראל האחת נאבקים בתוכו ביהירותה של ישראל האחרת. הוא כותב על עצמו, על ישראל ועל הספרות בעת ובעונה אחת, באותם משפטים עצמם. זאת גם הסיבה לכך שמירון, אשר התנגד כלי־כך להקמתה של ממשלת האחדות הלאומית, הוא בפוּטנציאל האיש של האחדות הלאומית־תרבותית האמיתית שלנו. הוא יודע מחייו שלו עד כמה מסוכן האיד הרוויזיוניסטי־רטושי, עד כמה דל האגו היוני־

של דבר כי-99 אחוז מהמקרים הכרירה התרבותית הרחבה צודקת. שנית, בהגדרה התרבותית שלנו נקבעת רק בימה משנית לספרות פרטית מוצנעת, סגורה. היא איננה נפסלת אבל נקבע לה מקום לא גבוה בהיררכיה, כיוון שהיא פחות משרתת את התרבות, מבינה אותה פחות. – האם לא פועל כאן הרצון להאדיר ולרומם את מי שאתה מגלה? "הסכנה הזאת קיימת. אתה הופך את מי שגילית לסוס עליו אתה רוכב. המוניטין החדש שלו הם המוניטין שלך. ואז אתה מגזים בערכו. אתה מנסה למכור אותו חזק מאוד. אני מכיר את המנגנון הזה גם מתוכי. בוודאי חטאתי בכך במקרים אחדים. אינני רוצה להזכיר שמות." – יש סתירות ותנודות בלתי-מוסברות בקו שלך כמבקר. אתן לך דוגמה אחת מרבות: בשעמליה כהנאי-כרמון פירסמה את 'נעימה' ששון כותבת שירים הסתייגת ממנו. כעבור שנים העלית אותו על נס 'שעה שהסתייגת מזורה בעמק-איילון'. עברו עוד שנים אחדות וירחיבעמק-איילון הפך להיות אצלך לאחד השיאים-ברומן הישראלי.

מנחם פרי אמר עליך בעניין זה שלגיטימי לשנות דעות, אבל אם אתה מבקר רציני עליך להצהיר על כך ולנמק. "התנודות הן עובדה. ביחס לעמליה כהנאי-כרמון הן נובעות דווקא מההערכה הרבה שיש לי ליצירתה. וירחיבעמק-איילון הוא לא פחות מיצירה ישראלית גדולה. אני גם מסכים עם פרי: הכרחי לשנות דעות, אבל אני חייב להעיד ניק לסופרים הישראלים המרכזיים התייחסויות יותר רחבות. אני מתכוון לכתוב ספר מקיף על הספרות הישראלית המרכזית. מי שיטען שלא עשיתי עד כה מספיק ביחס ליצירה של הדור הזה, יש לו טענה. זו מטלה שמוטלת עלי." – קשה לך לומר ישירות, טעיתי. "קל לי לומר 'טעיתי' באופן כללי. קשה לי לומר זאת על מקרים ספציפיים. אבל בנושא שהעלית אני יכול לומר, כאן טעיתי. קשה לי לומר זאת אבל אני אומר." – קנאה היא רגש שאתה מכיר? "לא הייתי אדם לא היה בי מזה. לפעמים אני קורא ספר יפה מאוד ואני אומר לעצמי, למה לא כתבת אתה ספר כזה. שבתאי, למשל, שהיה בן כיתתך. תמיד חשבת שאתה קצת יותר חכם ממנו. אבל האמת, תסתכל, הוא יותר ממך. תמיד הוא היה יותר יפה, יותר אהוב, אבל בצד הזה של הספרות אתה היית קצת יותר מוצלח. אבל לא באמת. לא בפנים."

– ההתקפות של נתן זך פגעו בדך? "המאמר הראשון מאוד פגע בי. אבל כשראיתי שהוא נכנס למין טירוף כזה, שבוע אחר שבוע, כאילו לקוראי 'העולם הזה' לא חסר שום דבר אחר חוץ מהתקפות זך על מירון, ההשפעה נחלשה. הופיעו אצלו סתירות. זה נראה יותר ויותר כביטוי לכעויות האיזון הנפשי של נתן זך ולא כחשיפת בעיותיו של דן מירון, שיש לו בעיות משלו." – ההתקפות האלו גרמו נזק למעמדך בקהילה הספרותית? "אני עוד לא יודע. זה בוודאי איפשר לכל מיני אנשים שהיו להם טינות לעלות על הגל הזה. יש אנשים שבאצילות, דווקא בהזדמנות זאת, לא תקפו. ביניהם עמוס עוז. הוא יכול היה להצטרף לתוקפים בקלות, אבל הוא לא אהרון מגד. הוא לא קרוץ מאותו חומר. לאהרון מגד שהוא, נו, טוב, לא חשוב מה, זאת ההזדמנות, עוז יחכה לזמן אחר, כשהוא יהיה בדרך בזירה. הוא לא יתנפל יחד עם כל הזאבים." – טוענים בלפיד שהלשון שלך בהרבה מקרים אינה תרבותית. קיימת אצלך אלימות מילולית. אתה כותב על התקשורת שהיא "אהוריים... אשר יש להזכיר להם את מקומם ותפקידם", ועל כתיבתו של משה שמיר אתה אומר שיש בה "מריץ של גוויה שהחזרה לחיים במכת השמל". האם המובאות האלה מביכות אותך? "לצערי לא. התבטאות תרבותית איננה בהכרח התבטאות מעודנת. אני לא נגד אלימות בכלל, ובוודאי לא נגד אלימות מילולית. אם המצב אלים, אלימות היא ביטוי לגיטימי שלו. זה נכון לא רק ברמה הנפשית המנטלית אלא גם בחיים האמיתיים, גם החברתיים והפוליטיים. לא שאני חושב שצריך ללכת לזרוק פצצות – אבל אני לא חושב שצריך למשוך את החיים שלנו בשמן." ■

– המשוררת בתימרים אמרה לך פעם: "נו, מאיפה הוא רשע כזה, אני שואלת אותו." באמת, מאיפה? "אם להשיב תשובה כנה לחלוטין אז אני כנראה צריך לומר לעצמי, שהרשעות היא מאיזו חולשה של מי שמרגיש את עצמו חשוף ולא מוגן. אני צריך לעשות אנליזה כדי לומר מנין בדיוק זה בא. מהילדות, אולי מקצת מאוחר יותר. עם זאת, אני לא מרגיש את עצמי נורא רשע." – אתה בעצמך כותב על "חנחוני הרשעות שלי". נוח לך עם הרשיע עות.

"זו הנוחיות הכללית שלי עם עצמי. אבל אם יש אצלי איזו צלקת, איזה טראומות, אשר מחייבות אותי להכות באחרים, אני חייב להיות מודע לכך כדי שלא אעשה זאת אלא במקום הנכון, אם יש בכלל מקום נכון. תסכים איתי שבמציאות הספרותית הישראלית אני לא הרשע היחיד. עם זאת, הרשעות בוודאי הפחיתה מכוח השפעתי – ולא להפך. אני מנסה לשלוט בה, ועכשיו אני יותר שולט בה. אינני גאה בה. אם הייתי יותר בריא נפשית היא לא היתה קיימת." – אני יודע שאינך אוהב להביע חרטה. אבל אולי בכל זאת יש איזה מקרה, לפחות אחד, שלגביו אתה מצטער על ביקורת אכזרית מדי שהטחת. אולי יש איזה אדם שהכית בו חזק מדי?

"אני בטוח שיש, אבל אינני יכול לזכור." – שאני אעזור לך? "כן, תעזור לי."

– ההתקפה שלך על חיים באר. לא אהבת את 'נוצות' – אך מדוע לא הבאת בחשבון שהמדי דובר, אז, בסופר מתחיל, ברומן ראשון שלו. "יכול להיות שהיתה בהתקפתי הריגת-יתר. אבל בוא נשים דברים בהקשרם. הספר הופיע והתארגנה סביבו חגיגה אדירה, שבחלקה היתה אותנטית אבל בחלקה היתה מאורגנת על-ידי מערכת שלמה של עסקנות תרבותית. אני חשבתי אז ואני חושב גם היום שהספר רע, אבל הוויכוח שלי היה יותר עם גרשון שקר והוא התנהל על הגב של חיים באר. אני ניסיתי להילחם בתופעה ציבורית, ביצירת אופנה, ואני מצטער על כך שהאיש שספג את המכות – ומאוד נפגע מהן – היה חיים באר. הוא סבל אישית בלי שהגיע לו. לו הייתי מפוכח יותר ופחות נלהט הייתי יכול לנסח את דברי באופן אחר – זה לא היה גורע לא מכבודי ולא ממה שהיה לי לומר."

– ואפלפלד. במשך שנים אתה עומד לצידו ופתאום אתה מפנה לו עורף, תוקף אותו לרוחב כל החזית, לא מבחין בין חלקים שונים ביצירתו.

"אפלפלד קרוב לי אישית ואנושית. אני עודדתי אותו כשרק התחיל לפרסם. הוצאתי ספר שלו בהוצאת 'שוקן'. שיבחת את ספרו 'תור הפלי' אות'. היתה לי כל הזמן הרגשה שהנה, הנה, האיש עומד לומר את המשחה הקשה שיש לו לומר. ובכל פעם הוא נסוג חזרה. אני רואה בזעזוע את הניסיון שלו בשנים האחרונות לכתוב ספרות שתהיה בסדר גם עם נשי ברוקלין, גם עם המו"לים הגרמניים, גם עם השופטים של פרסינובל וגם עם הקורא הישראלי. ספרו האחרון פשוט הוציא אותי מכלי. אבל גם לגביו, אפרופו רשעות, הייתי עושה נכון יותר אם הייתי אומר את דברי בצורה קצת אחרת."

– וקופסה-ישחורה. אפילו הספר רע, הלוא מגיע לו המינימום של תגובה עניינית. אפילו קטלנית, אבל עניינית.

"עמוס עוז לא זכאי לצפות מאיתנו למינימום. לגבי באר ואולי גם אפלפלד אפשר היה להתנהג אחרת, להתחשב. אבל עמוס? הטנור מיספר אחת של הסיפור העברית? לא מגיעה לו שום התחשבות."

– נידחות ספרותית היא עבורך כמעט סופרלטיב. אתה מתווכח עם מנחם פרי ונתן זך למי מגיע כתר המשורר הנידח ולמי לא. האם יש אצלך הטיה מקצועית, העדפה בלתי-מוצדקת של מבין-דבר כלפי טקסטים שעניין-ההמון עדיין לא שזפה?

"אם יש – ויש – זאת תכונה שאופיינית לכל מלומד כשהוא מגיע למקום שאחרים לא היו בו. אבל כאיש תרבות אני קורא בעצמי לחברי וללאי-חברי למתן מאוד את הנטיה הזאת. ראשית, אני מאמין שבסופו

"כ"
שראיתי
שזך נכנס למין טירוף
כזה, שבוע אחר
שבוע, ההשפעה
נחלשה (...) **יש אנשים**
שבאצילות, דווקא
בהזדמנות הזאת, לא
תקפו, ביניהם עמוס
עוז. עוז לא יתנפל יחד
עם כל הזאבים"